

Markó Béla

Már nem közös

Kalligram
Budapest, 2023

Dobri Imre

KÖLTÉSZET A VERSEN TÚL

Markó Béla lírája úgy teljesedik ki az utóbbi években, mintha egymásra épülő, meghatározó témáit és egyre szabadabb megszólalásmódját továbbbíró és -gondoló gyűjteményeivel egy folyamatosan színgazdagabbá váló, hangnemében mégis egyre egységesebb aurát kialakító költői világ élő szövetének folytatásait vennénk kézhez. Ez a költői gazdagság és termékenység önmagában is irigylésre méltó lenne, de az elmúlt években kiadott kötetek a folyton megújuló intellektuális kaland ígérete mellett egy rendkívül felszabadult, megformáltságában szinte a természetes beszéd könnyed bensőségességét újraalkotó lírai nyelv egyszerűségével varázsolnak el.

Érdekes ellentmondása Markó Béla közelmúltbeli lírai termésének, hogy formai kötöttségeket levető verseinek mennyire egységes, azonban egyáltalán nem egyhangú vagy önismétlő formát alakított ki. A 2018-as *Bocsáss meg, Ginsberg* és a 2020-as *Egy mondat a szabadságról*, valamint a 2021. évi *A haza milyen?* című kötetéből már ismert szabadon építkező, rímtelen és változatos ritmikájú, alapvetően elbeszélő jellegű,

leginkább meditatívnak jellemezhető műveket olvashatunk legújabb gyűjteményében is. Az előző kötetek tematikai csomópontjait továbbfűzve az idő és az elmúlás, az emlékezés és a veszteség témáit járja körbe, valamint a tőle már ugyancsak ismert közéleti és történelmi reflexiók sorát folytatja, de feltűnően sok vers a szeretet különböző formáiról, sőt a szeretet megértésének szükségességéről, valamint a költészetről és magáról a nyelvről szól.

Az említett köteteknek mégis az egyes versek egymáshoz nagyon is hasonló, mégis változatosan szárnyaló formai szabadsága a legszembe-tűnőbb közös jegye. Markó Béla szabadverseinek alapvető szerkezeti és ritmikai alapját a természetes, azaz egy személyes, bensőséges, felszabadult, retorikai kötöttségektől mentes élőbeszéd adja – avagy külön is hangsúlyosan: élő, azaz organikusan alakuló, olykor szinte csapongó, önmagára rákérdező, közbevetésekkel és visszautalásokkal is gyakran megszakított, és beszédszerű, azaz az írott nyelv formai kötöttségein felülemelkedő nyelvet teremt. Eszköztelennek tűnhet, bár persze nem az, hiszen megvilágító erejű képi világa és a versszövegek retorikai felépítettsége, olykor egészen bravúros, önmagába visszakanyarodó íve gondosan kidolgozott. A versritmus és a tördelés szintén mintha egészen az élőbeszéd felgyorsuló-lelassuló intenzitásán, a mondás sodró lendületén, valamint a beszédet kísérő lélegzés ritmusán alapulna az olykor végeérhetetlennek tűnő hosszú, összetett mondatok áradatával, majd az ezeket mégis megszakító egyszerű, akár egyszavas tőmondatokkal. Ehhez társul a gondolati vagy éppen nyelvi, asszociációs vagy olykor a tördelésből születő ritmust megtörő tagolásokból vagy az epikusan szövődő mondatokat megszakító szóképek kontrasztjából fakadó termékeny feszültség. Mindez nagyon is intenzív élményt tud adni: Markó Béla verssorai valóban magukkal ragadják az olvasó figyelmét. Sodor bennünket a szöveg, miközben a legtöbb darab narratív egységét sokszor epikai, elbeszélői szálak, történetmagok biztosítják, melyeket izgalmas játékba hoznak az olykor egészen meglepő értelemtöbbletet biztosító verscímeik.

A megszólalás ugyancsak ebből fakadóan szinte csapongónak ható, olykor meg-megakadó, majd dadogó tőmondatok után felszabadultan árad a beszédfolyam. Olyan monológok sorát olvassuk, ami az élőbeszéd valóban étellel teli imitációjaként szinte magától értetődő módon teremt meg megszólítottját, legyen az az önmagára tekintő én vagy a feltételezett tágabb közönség. Mindeközben ez a lírai beszéd rend-

kívül erősen reflektál ön maga megalkotottságára, legfőképpen pedig a megszólalás és a verssé formálás, azaz a nyelvi teremtő és rögzítő aktusok bizonytalanságára és lezárhatatlanságára.

Az „igaz költészetért” (7) való könyörgéssel indul a kötet, eleve kérdésessé téve a vers mibenlétét, de a második, *Tiszta ablak* című ciklus metapoétikai szerzeményei a verstani kérdésekre már közvetlenül is reflektálnak, az első sor megválasztásának dilemmájától a forma felbontásán keresztül a ritmuson át a verszárlatokig, sőt a versen inneni és túli valósággal való számvetésig. Először is, a költészet egyszerre mesterség („Mert hát, / valljuk be, verset írni nemcsak szédület, / hanem számítás is” [61] – olvassuk az *Ördögi praktika* című versben), és ráhagyatkozás a nyelvre, hagyományra, ritmusra („Írok kitarotón, / amíg egyszerre csak felröppen a vers is” – *Az utolsó szó* [59]). Mindenközben a forma rendet teremt a rendtelenségben, összefüggéseket és kontextusokat fed fel a létezés látszólagos káoszában, aminek tétje nem ontológiai, hanem éppenséggel esztétikai minőség: „Úgy tűnik, lehetne mindent / máshova tenni. De mégsem. És ez a szép” (*Fél pár cipő*, 56). Ennek jelentőségét a *Hitvallás* című vers ugyancsak kiemeli, amely a nyelvi csiszoltságot és a szerkezeti kidolgozottságot a szépség szempontjából láttatja: „Gyönyörködöm / a pontos mondatokban” (43).

A forma kérdése pedig végső soron a vers lényegéhez vezet, hiszen a szabad forma látszólagos megfoghatatlansága éppen a költészet különleges áttetszőségét adhatja. Azaz a formán túl születő lényegiséget, ami egyrészt nyelvi, másrészt saját határait megszüntetve a valóság egy közvetlenebb láttatását engedi meg. A formán túli versnyelv alakulására reflektál a kötet egyik legösszetettebb, *Csupán a test* címmel ellátott műve, melyben a szonettforma kötöttségének levetésétől a sötét, ünnepi öltönyök és az öregedő férfitestek képein alapuló asszociációs láncon keresztül a tenger határtalan és alakatlan, kezdet és vég nélküli áradásának tapasztalatáig jutunk: „Csak ahogy kipróbálsz az ujjaddal / a tengert. Majd egyre beljebb haladsz. / Vagy inkább egyre kijjebb. Aztán / amikor mindenütt túlléped a formát, / elsüllyedsz egy teljesen alakatlan, / véget nem érő mondatban” (51). Ugyanezt a képet viszi tovább a *Hullámvás* című vers, melyben a ritmus és az olvasás plasztikus metaforájaként jelenik meg a víz szüntelen áramló, oda-vissza mozgása, mely az állandó morajlás közt mégis megteremti saját századmásodpercnyi csendjeit, mely köztesként éppoly fontos jelentéssel bír, mint maga a szó:

A hullámzást nem lehet leírni,
hiszen a mozgás valójában felejtés.
Csakis a szavakban kereshetem
a magyarázatot, mert a kint és a bent,
esetleg a fent és a lent között van egy
századmásodpercnyi csend. Ennyi.
Egyetlen leütés. Ugyanaz a mondat,
mégis át kell lépned egyik szóból
a másikba. (46)

A *Tiszta ablak* című pedig az eltűnésben és eltüntetésben ragadja meg a forma és vers összefüggését, mivel a szabályos és felismerhető külső kötöttségektől mentesülő költészet éppen a saját nyelvi valóságán túlira tud közvetlenebb ablakot nyitni:

Ha a forma
semmi, akkor a versről szóló vers is
láthatatlan. Áttetsző. Akár egy sárral
vagy madárürülékkel bepiszkolódott
ablak letakarítása. A valami eltávolítása,
hogy látszólag ne legyen semmi közted
és az odakint vergődő őszi kert között.
Jobban mondva, hogy semmi legyen, ami
eddig valami volt. Hogy láthasd a didergő
rigót az ágon, a fűben a sárga levelet.
A versről verset írni ennyi. Sőt, bármiről
verset írni is csak ennyi. Megtisztítani
az ablakot. A többi már nem a te dolgod. (54–55)

Ebben a költészetben ezáltal ugyancsak kérdésessé válik az, hogy hol kezdődik a vers, és hol ér véget. Ez a téma ugyanakkor nem tisztán formai szempontból vetődik fel, hanem a lírai mű eredendő zártságát oldja fel a nyelven inneni és túli tapasztalás felé, illetve magát a költői-séget szabadítja fel az írott szöveg behatárolt teréből. *Az utolsó szó* zár-lata önmagával polemizál: „Az a kérdés, vajon be tudtam-e fejezni” (59), de a *Konzerv* című darab már az írott szöveg végét helyezi szembe a vers mint a mondat felett álló poétikai egység végtelenségével. A líra ebben az értelemben olyan nyelvi létesülés, ami nincs az írott szöveg-be zárva, hiszen az adott műalkotás a valóság csupán egy lehetséges

formába öntése: „Fogalmam sincs, hogy ezt akartam-e utolsó / mondatnak. Egy ilyen történetben egyáltalán / van-e utolsó mondat? Vagy ez is fordítva van, / és csak ezután kezdődik tulajdonképpen / a vers, amit úgysem leszek képes megírni?” (27) Az *Első sor* című alkotás egyszerre tematizálja a vers előtti tapasztalattól, a nyelvi és irodalmi tradíciótól való elszakadást, majd az eredeti és a saját nyelv mint valódi haza megtalálását („El fogsz rugaszkodni a kőtől, a fütől, a fától. / A legelső mondat előtti sok-sok mondatodtól. / Hogy végre kitalálhasd saját hazádat” [48]), valamint a költészet mint versen túli létezés megfogalmazását: „Ha csupán a vers befejezése után kezdődik / a költészet” (48). Mindezzel pedig a Hölderlintől eredő heideggeri „költőien lakozik az ember” életparancsához nyúlik vissza, ami a poétikusságot a létezés egészére kiterjesztve a költészetet nem mint kézműves mesterséget vagy írásművészetet tekinti, hanem a valóság megismerésének teremően részt vevő létmódját.

A *Már nem közös* abból a szempontból is rendkívül egységes kötet, hogy az egyes versek kérdésseltevéseit más darabok milyen változatos módon gondolják újra. Vegyük akár csak a szavak értékének és változó, elkopó, új jelentésekre szert tevő szerepére való reflexiókat az *Első sor* („De lezuhantak már a régi / mondatok. Roncsokban hever az, hogy / »Isten, áldd meg«. És hamuvá égett / odafent a »rendületlenül légy híve.« [47–48]), vagy a *Szókincs* című költeményekben, amelyekben értelem és érték is különös feszültségbe kerül egymással: „...fogalmam sincs, / hogy versbe valók-e még ezek a szavak. / Lajtorja. Vasvilla. Forgószél. Csűr. Jászol. / Megfelelő szókincs-e ez? Kincs-e?” (*Szókincs*, 29). A fent már említett szépség fogalmát ugyancsak több vers vonja kérdőre, egyfajta kölcsönös párbeszédet alakítva ki a különálló költemények között. A szépség nyelvi meghatározottságú érték kategóriáját gondolják újra a *Csalánleves*, a *Csak ami érthetetlen*, vagy az *Újratervezés* című szövegek („Rosszul osztottuk fel a világot szavakra, / és nap mint nap rosszul értelmezzük, / amit látunk. Nem az a rút, ami rút. / Nem az a szép, ami szép.” [52]), az *Üresjárat* pedig az okozati viszonyokkal szembehelyezve értékeli fel az esztétikai minőséget.

Ugyanígy a vers mint haza korábban már említett szeretetteljes képe a Balla Zsófiának ajánlott *Írtál egy hazát* című költeményben íródik tovább („Amikor / verssé válik a haza” [161]). Ezt a vizsgálódást kiterjeszthetnénk akár Markó Béla korábbi köteteire is, így például a szavak és jelentésük változásainak kérdésköréhez példaként idézhetnénk az *Ajakkerekítés* vagy a *Szótár* című verseket az *Egy mondat a szabadságról*

lapjairól, de a sor nyilván folytatható lenne számos más motívum szövegek közötti összefüggését felfedve.

A poétikai érdekességek és összefüggések számbavételén túl azonban különösen fontos annak hangsúlyozása, hogy Markó Béla az egyes versekben elbeszélte életesemények, emléktöredékek könnyed átpoetizálásával és kérdésfeltevéseinek szinte hétköznapi fesztelenségével egy olyan minden modorosságtól mentes költői nyelvet alakított ki, amelyen keresztül természetes rangjára tudja emelni jó néhány súlyos és éppen ezáltal a használhatatlanságig elkoptatott szemantikai mezővel rendelkező szavunkat, mint akár a „haza” vagy a „szeretet” (a kötet éppen a szeretet súlyáról és terhéről szóló, és mindezt egy megkapó képből kibontó, *Távlat* című verssel zárul, bár egyáltalán nem végérvényesen, hiszen éppenhogy csak „megszusszan legalább” [186]).

Markó Béla mondatai a közvetlenség különös auráját sugározzák. Sőt, úgy érezhetjük, mintha apró történeteit, közbevetéseit, elmélkedéseit egy bensőséges beszélgetés lejegyzése során olvashatnánk, ahogy az újabb és újabb nyelvi és fogalmi kapcsolódások egyre gazdagabb jelentésmezőket tágító tükörpárokká rendeződve poétikus fénytörésben láttatják a világot és benne önmagunkat. Ez a program nem a versbeszéd depoetizálása vagy retorikai struktúráinak lebontása, hanem éppen ellenkezőleg, a hétköznapi valóság és a személyes emléknymok költészetbe emelése a nyelv természetességének visszanyerése által. A saját én autentikus megszólaltatásának záloga pedig az élet határtalan gazdagságának megélése, hiszen kételyeivel, kérdéseivel, töprengéseivel együtt minden kisebb-nagyobb gyönyörűség mélyen megélt őszintesége szólal meg minden sorában.